

מכום הכתובה

(הצעה לנוסח מתוקן)

א. ערך הזוים והזקוקים

בנוסח המקורי של הכתובה, לפי מנהג האשכנזים, מופיע קטע העוסק בהתחייבות החתן במטבע שכינויה: זקוקי, או זקוקים. קטע זה מופיע לאחר ההתחייבות הנקובה בזוים.¹ בעניין הזוים המצב ברור. עיקר כתובה לבתולה הוא 200 זוז. מחבר השולחן ערוך והרמ"א נחלקו ביחס לערכם. דעת השולחן ערוך (אה"ע סו, ו), שעיקר כתובת בתולה הוא 37.5 דרהם. ואילו הרמ"א שם הגיה שיש לחשב את הכתובה בזוים דאורייתא, שהם פי שמונה. הידרהם - משקלו 64 שעורות, והגרם משקלו 20 שעורות (ע"י חזון איש אה"ע סו, ט ו-כא), על כן דרהם הוא 3.2 גרם. אם כן לפי המחבר עיקר כתובה שווה ל-37.5 דרהם = 120 גרם כסף. לפי הרמ"א השיעור הוא פי שמונה = 960 גרם כסף.¹

בעניין הזקוקים, קיימת מחלוקת יסודית. החזון אי"ש, בהסתמך על ביאור הגר"א (יו"ד סי' שה ס"ק ג), קבע כי הזקוק הוא מטבע שמשקלה ט"ו סלעים או 5,760 שעורות, ובגרמים היא שווה ל-288 גרם. 200 זקוקים שווים לפי חשבון זה ל-57,600 גרם, כלומר 57 ק"ג ועוד 600 גרם כסף. בצירוף עם עיקר כתובה דאורייתא, מגיע החיוב ל-58,560 גרם כסף.² שיטה אחרת מביא הינחלת שבעה' (סי' יב אות מט) בשם הבי"ח והדרישה, ולפיה אין הכוונה בזקוקי למטבע הידועה בשם זה, אלא זקוקי פירושו ריבוי מעות, וכל זקוק הוא 48 גדולים (גרשים פולניים). בעל ספר "מידות ומשקלות של תורה" (יעקב גרשון וייס, ירושלים תשמ"ה) קבע בהתאם למקורות היסטוריים שבימי השי"ך הכיל כל גדול 0.29 גרם כסף. 48 גדולים = 13.92 גרם. 200 זקוקים = 2,784 גרם + עיקר כתובה = 3,744 גרם.

בפסק דינו של בית הדין הגדול נחלקו הדעות (ע"י פסקי דין רבניים כרך יא עמ' 362). דעת הגר"ע יוסף שליט"א והגר"י קאפח זצ"ל - שהיות ויד בעל השטר על התחונה, יש לחשב 200 זקוקים לפי השיטה המקלה; ואילו לפי דעת הגר"מ אליהו שליט"א, יש לחשב לפי השיטה המחמירה.³

ב. התחייבות עמומה

חוסר הבהירות ביחס להתחייבות החתן, כאשר הפער בין השיטות השונות עצום, מעמיד בסימן שאלה את ההתחייבות שהחתן נוטל על עצמו. אף אחד מאתנו לא יטול על עצמו התחייבות בסכום לא מוגדר, מבלי שידע בבירור את סכום החיוב. ואף על פי שגם לגבי עיקר כתובה קיימת מחלוקת,

1. **הערת העורך (ע. א.):** בערכים של היום (חורף תשס"ד), המדובר בסכום של 120-140 שקל לספרדים, וכ-1,000 שקל לאשכנזים.

2. **הערת העורך (ע. א.):** בערכים של היום, המדובר בסכום של 60,000-70,000 שקל, שעליהם יש להוסיף את עיקר הכתובה.

3. יצוין, כי קיימות שיטות אחרות בחישוב הזקוקים, ע"י במאמרו של הגר"י גורטלר ("ישורת הדין", כרך ד עמ' קיא), ובפסק הדין שניתן על ידי בשנת תשמ"ה (נדפס בפד"ר יג עמ' 303).

אולם שם מדובר על חיוב מתנאי בית דין, ולא בהתחייבות מרצון, ועל כן חייב בה החתן גם אם ההתחייבות אינה ברורה. בנוסף, המחלוקת בין השו"ע והרמ"א משמעותה כי הספרדים נוהגים כשו"ע והאשכנזים כרמ"א, בעוד שלגבי הזקוקים זו מחלוקת בין האשכנזים לבין עצמם. כמו כן, לא נוכל להתעלם מן העובדה, שמבין העוסקים בכתובה - כולל הרב והעדים - לא ימצא אחד מאלף שידע מה פירוש הזקוקים. אגן סהדי שאין אומרים לחתן אפילו ברמז את סוד ההתחייבות בזקוקים. אמנם גם סכום עיקר הכתובה - שהוא מאתיים זוז - אינו ברור לחתן, אבל סכום זה הוא חיוב מתנאי בית דין, בעוד שמאתיים זקוקים הם התחייבות מרצון של החתן, ואת הסוד אין מגלים לו.

הסכום היחיד שלגביו שואלים את החתן, הוא הסכום הנרשם ב"סך הכל", אולם החתן אינו יודע ממה מורכב סכום זה. לעתים, קיימת גם סתירה בין סכום הזקוקים - בפרט לשיטת החזון איש - ובין הסכום המופיע בסיכום.

אמנם הרמ"א (אה"ע סו, יג) פוסק על פי תשובת הרשב"א:

עם הארץ שבא לגרש ואומר אח"כ שלא הבין מה שהיה כתוב בתנאים או בכתובה - אינו נאמן, דוודאי העדים לא חתמו מה שלא העידו בפניו תחילה על פה.

אולם, כאשר אגן סהדי שאין מגלים לחתן כלל את סוד הזקוקים, וגם הרב והעדים אינם בקיאים בזה, אין מקום לחייב את החתן במה שאינו יודע כלל.

ג. הבעיות בנוסחאות המקובלים

נפנה עתה לנוסח הכתוב בכתובות המצויות בעניין הזקוקים.

הנוסח בשטר הכתובה המובא בנחלת שבעה, הוא כך:

ודן נדוניא דהנעלת ליה מבי נשא, בין בכסף בין בזהב בין בתכשיטין, במאני דלבושא בשימושי דירה ובשימושא דערסא - הכל קבל עליו חתן דגן במאה זקוקים כסף צרוף. וצבי חתן דגן והוסיף לה מן דיליה עוד מאה זקוקים כסף צרוף אחרים כנגדן. סך הכל מאתיים זקוקים כסף צרוף.

בנוסח המקובל בארץ, יש תוספת:

ועוד הכניסה לו סך מסוים והוסיף לה החתן כנגדן שליש העולה לסך מסוים. סך הכול כתובתא דא נדוניא דין ותוספתות אלין עולים לסך...

יצוין, כי ההתייחסות בכתובה היא לנדוניה בלבד, ועוד תוספת של מאה זקוקים. נדוניה היא כידוע נכסי צאן ברזל, כדברי הרמב"ם (הל' אישות טז, א). נכסים אלו עוברים מרשות האשה לרשות הבעל, ואת תמורתם הוא כותב בכתובה. לפי האמור במשנה (כתובות ו, ג): "פסקה להכניס לו אלף דינר הוא פוסק כנגדן חמשה עשר מנה, וכנגד השום הוא פוסק פחות חומש". כלומר, בהכנסת כספים במזומן כותב החתן את ערכם גבוה בשליש, משום שכספים ניתנים למסחר והוא יכול להרוויח מהם. ואם מכניסה לו דברי ערך או מטלטלין, כותב החתן את ערכם פחות חומש, משום שהדרך היתה לשום אותם בערך מופרז לכבוד הכלה.

למעשה, מכילה הכתובה לפי הנוסח המצוי, שלושה חלקים של התחייבות:

1. התחייבות כוללת של מאה זקוקים תמורת נדוניא של חפצי ערך שהכלה מכניסה.
2. התחייבות בסך "מסויים", תמורת כסף מזומן שהכניסה הכלה.
3. תוספת כתובה של מאה זקוקים.

לפי נוסח הנחלת שבעה, יש בכתובה רק שני חלקים: התחייבות מאה זקוקים תמורת דברי ערך,

ותוספת כתובה של מאה זקוקים.

הבעיות בנוסחאות אלו - רבות. אציין אותן:

1. אין נוהגים בימינו לשום את החפצים שהכלה מכניסה, ובכל מקרה, אין כותבים את ערכם בכתובה. כל צד מביא פריטים שונים מביתו מבלי לרשום את ערכם בכתובה. אם הכלה תבקש זאת, תיראה בקשתה תמוהה.
2. הסכום הכספי שאותו מכניסה הכלה והתוספת של שלישי על סכום זה, מוגדרים כ"סכום מסויים". ערכו של סכום "מסויים", שאינו מוגדר, הוא "אפס". התוספת שמוסיף החתן היא "שליש אפס" על אפס - דבר שהוא חוכא ואיטלולא.
3. התוספת האמיתית - שעליה מתחייב החתן - היא מאה זקוקים, ותו לא. החלקים האחרים אינם תוספת כתובה, אלא נדוניה.
4. כאמור לעיל, אין לחתן ואין לכלה מושג בעניין הזקוקים. הם אינם יודעים בכמה הוערכה הנדוניה - אם אכן היתה נדוניה - והם אינם יודעים את ערכה של תוספת הכתובה.
5. אשה המפסידה כתובה, אינה מפסידה במקרים מסוימים את הנדוניה, שהיא נכסים שלה (עיי שו"ע אה"ע סי' עז). צירוף הנדוניה עם התוספת, יוצר בעיה הלכתית במקום של הפסד הכתובה.

בעיה חריפה לא פחותה, קיימת בנוסחאות של כתובה ספרדית. שם לא קיים הנוסח של זקוקים - מטבע שלא היתה מוכרת להם, אולם קיים נוסח אחר. הנוסח הוא כדלהלן:

ודא נדוניה דהנעלת לית מבית אבוב עם תוספת שהוסיף לה מדיליה, עד שנמצא בסך הכל כתובתא דא תוספת ונדוניה סך כסף זווי מאתן ועוד סך... והודה החתן הנזכר שקבלם ובאו לידו ורשותו במושלם עד סוף פרוטה אחרונה ורצה והעלם על עצמו כנכסי צאן ברזל שאם פחתו פחתו לו ואם הותירו הותירו לו.

המשמעות המעשית של נוסח זה - או נוסחאות דומים - שכל הכתובה הופכת לנדוניה, ויש בזה בעיה הלכתית. הבעיות המצוינות לעיל, קיימות גם בנוסח זה, ואולי ביתר שאת.

ד. הצעת תיקון לנוסח הכתובה

בכדי להימנע מבעיות אלו, ולמנוע את הפיכת הכתובה למסמך לא רלוונטי בחלקו, אני מציע תיקון פשוט בנוסח הכתובה, בהשמטת נושא הנדוניה והזקוקים, ונקיבת התוספת במטבע מקומית. הנוסח המוצע לכתובה אשכנזית, הוא כדלהלן:

ויהיבנא ליכי מוהר בתוליכי כסף זווי מאתן דחזי ליכי מדאורייתא ומזוניכי וכסותיכי וספוקיכי ומיעל לותיכי כאורח כל ארעא, וצביאת מרת... בתולתא דא והות ליה לאנתו. והוסיף לה החתן מדיליה ועוד... שקלים חדשים. סך הכול כתובתא דא ותוספת דא עולים לסך מאתיים זו ועוד... שקלים חדשים.

בכך תוספת הכתובה מופיעה באופן ברור. החתן והכלה יודעים היטב במה מדובר. אין כאן נושאים לא רלוונטיים וסכומי כסף עלומים וסתומים. ה'סך הכלי' אינו כולל את עיקר הכתובה, על מנת למנוע תקלה של ירידת ערך המטבע, כשהסכום הכולל יהיה פחות מעיקר כתובה. אין כל בעיה הלכתית בהשמטת הזקוקים, שאינם מופיעים מלכתחילה בכתובה ספרדית. בכתובה ספרדית ניתן לתקן כדלהלן:

ויהיבנא ליכי מהר בתוליכי כסף זווי מאתן דחזי ליכי ועלי מזוניכי וכסותיכי וספוקיכי ומנדע

יתיכי כאורח כל ארעא וצביאת מרת... והות ליה לאנתו. והוסיף לה חתן דנן מן דיליה עוד... שקלים חדשים.
כל היתר, לא יופיע⁴.

ה. איסור היציאה מן הארץ בכתובה

בהזדמנות זו, הייתי מציע להשמיט מן הכתובה חלקים לא רלוונטיים לחלוטין, כמו: "הדירה בארץ ישראל", וכמו התחייבות החתן שלא לצאת מארץ ישראל צפונית מארם צובא ודרומית מנוא אמון עד שיניח לה את דמי כתובתה ומזונותיה. במציאות של ימינו, אין טעם לכבול את החתן והכלה למגורים בארץ ישראל, ואין גם טעם להצריך להניח לה את דמי כתובתה ומזונותיה כתנאי ליציאה מן הארץ. נוא אמון וארם צובא, מזמן אינן יעד לישראלים, ורבים מאתנו נוסעים לחו"ל לעתים מזומנות. ההלכה "הכל מעלין לארץ ישראל" - ידועה, ויש ספק אם היא נוהגת בימינו. המציאות שאנשים נוסעים לעתים תכופות מהכא להתם גם כן ידועה, ואין טעם להגביל אותה בכתובה. בכל מקרה, יש בתי דין בישראל, ובעת חשש וצורך, ניתן לעכב יציאה מן הארץ או להתנות את היציאה בתנאים מסוימים.

ו. הסכום הכולל של הכתובה

הערה נוספת: רבים נוהגים לכתוב סכום מוגזם בכתובה, מטעמי כבוד או רצון להרשים את הנוכחים בחופה. כאשר הכתובה מגיעה לגוביינא, נוצרת לא פעם בעיה חריפה. כתבתי לא פעם בפסקי דין שונים, שיש לי קושי הלכתי בכתובות מוגזמות, אם ניתן לראותן כמחייבות⁵.

בנוסף לכל הבעיות ההלכתיות, קיימת בעיה משפטית, שאינה ידועה בדרך כלל לחתנים ולמסדרי הקידושין.

"חוק יחסי ממון בין בני זוג", או "הלכת השיתוף", מחייבים את איזון המשאבים וחלוקת נכסי המשפחה בשווה בין בני הזוג. חוק זה מחייב גם את בתי הדין הרבניים, אף שיש הסבורים שהוא אינו תואם את ההלכה (עיין בנושא זה בהרחבה בכרכי תחומין יח, יט). למעשה, כל אשה יכולה לקבל את מחצית נכסי המשפחה באמצעות פנייה לבג"ץ, גם אם בית הדין הרבני יימנע מלתת לה. וזאת מבלי להיכנס לשאלת הפנייה לערכאות "אזרחיות" במקום בית דין רבני. למעשה, רובן נוהגות כך. צריך אפוא החתן הטרי להביא בחשבון, כי בהגיע עת פקודה, עלולה האשה לקבל את מחצית הנכסים, אם תעמוד על כך, ובנוסף את כתובתה. כתיבת סכום מוגזם בכתובה, משמעותו כי הבעל עתיד להיוותר עם חלק קטן של הנכסים, ואולי ללא כלום.

לפי הבנתי, יש להעריך את הכתובה בהתאם למדד שקבעו חז"ל ביחס לעני. ההלכה היא, שמי שיש לו מאתיים זוז לא יטול מן הצדקה, וזאת, בהתאם לאמור במשנה (פאה ח, ח). הר"ש שם

4. **הערת העורך (ע. א.):** שמעתי על רבנות שהציעה פיתרון אחר לבעיה זו. בכתובות שהיא מדפיסה לאחרונה נכתב בפירוש: "מאתיים זקוקים כסף צרוף על פי דעת החזון אי"ש". הנוהגים בדרך זו צריכים להקפיד שהסכום הכולל לא יהיה נמוך מתחשיב זה (כ-70,000 שקל).

5. ועיי במאמרו של הרב יועזר אריאל ("ישורת הדין" ת, רמג) ובמאמרו של הרב דוד לבנון (שם עמי רע).

פירש: "שיערו חכמים שזהו שיעור הוצאתו במזונות ובמלבושיו לשנה". והביא הר"ש דעה ש"הני מאתיים זוז הם לו ולאשתו", אבל הסיק: "ומיהו לא יתכן, דגבי קופה ותמחוי לא כייל אשתו בהדיה".

מצאנו, שכבר הראשונים וגדולי האחרונים עסקו בערך הנמוך של 200 זוז ושל פרוטה לקניינים. עיין בסמ"ע (חוי"מ סי' פח ס"ק ב) ובש"ך (יו"ד סי' שה ס"ק א) שדנו במה שבזמנינו ערך הפרוטה נמוך, והיה מן הדין לומר שלא ניתן לקדש בפרוטה. ועיי' בביאור הגר"א (יו"ד סי' שה ס"ק ד). גם הריב"ש (סי' קנג) כתב:

והוקשה לך, איך תיקנו חז"ל דבר מועט כזה לכתובת אשה, והם אמרו כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה, והלא אפילו עני בישראל כשיהיה לו קטטה עם אשתו, תהא קלה בעיניו להוציאה בדבר מועט כזה? תשובתך, אתה שיערת באנשי מיורקה שעשירה היו להם בתים מלאים כל טוב... אבל תשער ביושבי הארץ הזאת שאינם מספיקים ללחם צר ולמים במשורה... ובימי חז"ל כך היה.

אפשר לומר, שבארצנו הקדושה, הסכום המקורי של 960 גרם כסף הוא נמוך ביותר גם לחסרי היכולת, ואינו מהווה תריס בפני "שלא תהא קלה בעיניו להוציאה".

המחלוקת היא ביחס לערכם של 200 זוז כעיקר כתובה. אולם לאחר שרבותינו תיקנו תוספת כתובה, הן בדורות הקודמים והן בתקנות הרבנות הראשית בימינו, יש לתת לתוספת הכתובה את המשמעות הריאלית של 200 זוז באומדן המקורי של חז"ל, שהם מהווים פרנסה לשנה שלמה. ואכן, עיקר סמיכות דעתה של האשה בכתובה, היא על סכום התוספת, ולא על עיקר הכתובה שערכו נמוך. על כן, יש לקבוע את הסכום הראוי לפרנסת יחיד במשך שנים עשר חודש, כמדד ראוי לקביעת סכום תוספת הכתובה. ניתן להיעזר בטבלאות של המוסד לביטוח לאומי, או לקבוע סכום מינימלי משוער של 3,000-5,000 ש"ח לחודש, כסכום הגיוני המייצג ערך כתובה בין 36,000 לבין 60,000 ש"ח. לכל היותר, הייתי מוכן לסכום של 120,000 ש"ח המייצג ערך פרנסה של 10,000 ש"ח לחודש, סכום נכבד ביותר, אולם בשום פנים לא מעבר לזה. כך לא יינזק הבעל יותר מדאי אם תבוא הכתובה לגוביינא. סכום גבוה יותר, נכנס לדעתי לתחום של כתובה מוגזמת, ויש להסתפק בכנות התחייבותו שנעשתה אולי לכבוד בלבד.⁶



6. הערת המערכת: בענין סכום הכתובה בימינו - עיי' גם במאמריהם של הרב יואל בן נון והרב גדעון בנימין (צהרי ד-ו).